

MUNICIPIJ MAGNUM – RASKRIŽJE RIMSKIH CESTOVNIH PRAVACA I BENEFICIJARSKA POSTAJA

Ivo GLAVAŠ, prof.
Ministarstvo kulture RH
Konzervatorski odjel u Šibeniku

UDK 904:625.7 (497.5 Magnum) “652”
Pregledni članak

Primljeno: 31. XII. 2009.

Magnum se nalazi na važnom cestovnom pravcu koji je iz Salone vodio u legijski logor u Burnumu. On ujedinjuje gradinsko naselje na Balinoj glavici i rimsko naselje koje se razvilo u njegovom podnožju. Municipalni status naselja potvrđen je na natpisu koji je 1878. godine objavio Josip Alačević. Magnum se u kasnoj antici spominje kod Anonima iz Ravene i u dokumentima Drugog salonitanskog crkvenog sabora 533. godine. Prostiranje lokaliteta utvrđeno je temeljem satelitskih snimaka, topografskih karata i rekognosciranja terena. Pored smještaja na magistralnoj prometnici Salona – Burnum, iz Magnuma vodi i priključna cesta prema raskrižju unutrašnjih prometnih pravaca negdje na prostoru današnjeg Unešića. Početak ceste kod zaselka Mešini u Umljanovićima kontrolira Bačića gradina koja od prapovijesti nadzire prijelaz preko Moseća u istočni dio Petrovog polja. Brojni zavjetni natpisi, pronađeni na gomili uz njivu Marka Vrbatovića u blizini zapadnog podnožja Baline glavice, svjedoče o postojanju beneficijarske postaje na tom mjestu u Magnumu. Beneficijarska postaja u Magnumu osiguravala je raskrižje putnih pravaca i prijelaz preko Čikole kod nekadašnjeg Vezovića mosta.

Ključne riječi: *municipij Magnum, rimska Dalmacija, stari vijek.*

Magnum, prikazan na Tabuli Peutingeriani na trasi Salona – Burnum (*Salona XVI – Andetrio XIV – Magno VIII – Promona XVI – Burno*),¹ ubicirao je 1878. Josip Alačević² na prostor Baline glavice (kota 362) na jugoistočnom rubu Petrovog polja. Toponim “Šenedija” na istočnom podnožju Baline glavice mogli bismo povezati s pozicijom prapovijesnog Sinotija i prostornom logikom Oktavijanove kampanje protiv Delmata (*Sl. I.*).³ Nakon definitivne pacifikacije Ilirika početkom 1. st. razvija se naselje pod nazivom Magnum koje funkcionira na važnom cestovnom magistralnom

¹ Tabula Peutingeriana, Codex Vindobonensis, 324, segment 5. Trasa se odnosi na cestu s natpisa nekad uzidanog u zvonik katedrale u Splitu. CIL, III, 3198a + 3200b (*via Gabimiana ab Salonis Andetrium*).

² J. ALAČEVIĆ, 1878., 90 – 92. Alačević je glede Magnuma ispravno doveo u vezu topografske i izvorne podatke od prapovijesti preko antičkog municipaliteta do kontinuiteta toposa u kasnoj antici.

³ APIJAN, X, V, 27, govori o sukobu između rimske vojske i Delmata u šumovitom klanu između dviju planina, vjerojatno Moseća i obronaka Svilaje. Općenito o Oktavijanovoj akciji protiv Delmata kod M. ZANINOVIĆ, 1992., 33 – 40.

pravcu što iz Salone vodi u legijski logor u Burnumu, ujedinjujući gradinsko naselje na Balinoj glavici i naselje koje se ubrzano širi u podnožju. Stvarno stanje udaljenosti na cestovnom pravcu od Salone do Burnuma i podatci iz Tabule Peutingeriane gotovo se posve poklapaju tako da pojačavaju argumente za ubikaciju Magnuma u Balinu glavicu.⁴ Municipalitet Magnuma jasan je iz natpisa kojeg je Alačević pronašao uzidanog na bočnoj fasadi crkve sv. Ilije u obližnjim Kljacima.⁵ Različita su mišljenja o tome kada je Magnum dobio municipalitet. Marin Zaninović u svojoj disertaciji o Delmatima,⁶ analizirajući onomastičku formulu delmatskog vojnika iz magnumskog municipija koji je služio na Rajni,⁷ natpis stavlja u drugu polovinu 1. stoljeća. Tomislav Šeparović u svojem radu o onomastičkom materijalu iz Umljanovića⁸ zastupa mišljenje da je Magnum dobio municipalnu konstituciju u 1. ili najkasnije u 2. stoljeću poslije Krista. U novije vrijeme Ante Škegro smatra da Magnum municipalitet dobija za vrijeme Marka Aurelija,⁹ a Marin Zaninović¹⁰ drži Magnum vjerojatnom aurelijevskom fondacijom.¹¹ Pronalazak epigrafskog materijala vezanog uz municipalitet Magnuma koji je moguće precizno datirati, riješit će ovaj problem.

Lokacija Magnuma duž glavne prometnice i osobito njegov municipalni status pridonose doseljavanju stanovništva.¹² Iz natpisne građe teško je razlučiti doseljene Italike od domorodačkog stanovništva koje je postiglo civitet.¹³ Magnum u kasnoj antici spominje Anonim iz Ravene u svojoj *Kozmografiji*: “... *Item ad aliam partem desuper sunt civitates Decimin, Endetrio Magnum, Promona...*”¹⁴ Ubacivanje nekih zajednica

⁴ O dionici između Salone i Burnuma vidi I. BOJANOVSKI, 1974. i novije Ž. MILETIĆ, 1993.

⁵ J. ALAČEVIĆ, 1878., 91; CIL, III, 6565 = 9798 = 14316. Prema Alačeviću, natpis je pronađen 1871. u Balinoj glavici i glasi: *D(is) [M(anibus)] / M(arcus) Aur(elius) M(arci) f(ilius) Luc(anus) / dec(urio) mun(icipi) Magn(i) / duoviri i(ure) dicundo*. Natpis koji je danas izgubljen nalazio se u muzeju Hrvatskog starinarskog društva u Kninu, a Karlo Patsch donosi okolnosti nalaza. Opis i crtež u K. PATSCH, 1895., 419.

⁶ Prvi put, ali ne cjelovita, objavljena je u dva broja *Godišnjaka Centra za balkanološka ispitivanja* iz Sarajeva (4/1966. i 5/1967.). Ovdje sam koristio novo, cjelovito izdanje disertacije M. ZANINOVIĆ, 2007.

⁷ *Maximus Dasantis ex municipio Magno*; CIL, XIII, 6538; M. ZANINOVIĆ, 2007.b, 234. Za onomastičku formulu imena vidi D. RENDIĆ MIOČEVIĆ, 1989., 638 i 661.

⁸ T. ŠEPAROVIĆ, 1997., 32.

⁹ A. ŠKEGRO, 2007., 11.

¹⁰ M. ZANINOVIĆ, 2007.a, 182.

¹¹ Veliki broj stanovnika s gentilicijem *Aurelii* svakako pojačava argumente u prilog ove teze, ali povećana pojava toga gentilicija najviše duguje Karakalinoj konstituciji iz 212. godine.

¹² Temeljna literatura o tome pitanju jest G. ALFÖLDY, 1969.

¹³ Drugačije mišljenje o strukturi stanovništva u Magnumu vidi kod T. ŠEPAROVIĆ, 1997.

¹⁴ *Ravennatis Anonymi Cosmographia*, IV, 16. O dataciji i kvaliteti Anonima iz Ravene kao izvora za kasnoantičku povijest vidi kod J. MEDINI, 1978. i S. ČAČE, 1993.

pokazuje poznu kasnoantičku i ranu medijevalnu situaciju i izvore iz kojih je Ravenjanin crpio podatke.¹⁵ Ravenjanin smješta Magnum u isti kontekst i dijelom se drži trase od Salone (Endetrio – Magnum – Promona) do Burnuma.

Drugi salonitanski crkveni sabor 533. godine stavlja teritorij Magnuma pod jurisdikciju novoosnovane biskupije u Ludrumu, naselja koje nije još sa sigurnošću ubicirano.¹⁶ S prostora Baline glavice potječe poklopac ranokršćanskog dječjeg sarkofaga s uklesanim križem na zabatu. U obližnjem Gradcu (točno iznad trase ceste za Promonu) oko crkve sv. Marije zabilježeni su kasnoantički i ranokršćanski artefakti.¹⁷ Kako je i kada municipij Magnum prostorno i urbanistički degradirao i na koji način srednjovjekovni Drniš preuzima primat na prostoru nekad jakog antičkog urbanog središta u Magnumu, odgovore mogu dati jedino sustavna arheološka istraživanja. Kontinuitet života nakon kasne antike zapažen je na više lokacija u Petrovom polju u blizini Magnuma,¹⁸ ali to izlazi izvan okvira ovog rada.

Početak ljeta 2009. pisac ovog članka sudjelovao je u rekognosciranju prostora u podnožju Baline glavice uz današnju suvremenu cestu Drniš – Split.¹⁹ Na terenu se jasno vidi dispozicija lokaliteta. Nad lokalitetom nema novog naselja, niti je zemlja intenzivno obrađivana. Ostatci arhitekture su na vrlo maloj dubini tla i pod kamenim suhozidima duž lokaliteta. Muzej grada Drniša je u podnožju Baline glavice na lokaciji Krstače 2000. godine izveo pokusne sonde (*Sl.* 2. i 3.) u kojima je na maloj dubini bila vidljiva arhitektura.²⁰ Tijekom stoljeća materijal s Magnuma korišten je za izgradnju kuća u obližnjim Umljanovićima i Kljacima, što je razvidno iz obilja antičkih fragmenata uzidanih u objekte. Na temelju satelitskih snimaka lokacije (*Sl.* 4.), topografskih karata i rekognosciranja terena, urbanizirano područje municipija

¹⁵ Među ostalim, Ravenjanin navodi i gotskog filozofa Markomira kao izvor za *civitates* u Liburniji: “*Sed ego secundum praefatum Marcomirum Gothorum philosophum civitates inferius dictas eiusdem Liburniae patriae nominavi.*” (*Ravennatis Anonymi Cosmographia*, IV, 22.) Evo što Ravenjanin kaže o tome odakle je crpio podatke o *civitates* u Dalmaciji: “*Dalmatiae plurimi descriptores fuerunt philosophi, ex quibus ego legi praenominatos Provinum, Marcellum et Maximum philosophos; sed non aequaliter dabant nominandum ipsas Dalmatias; ego vero secundum Maximum inferius dictas civitates eiusdem Dalmatiae nominavi.*” (*Ravennatis Anonymi Cosmographia*, IV, 16.)

¹⁶ O toj temi vidi novoobjavljeni rad A. ŠKEGRO, 2007. Tu se nalazi relevantna starija literatura.

¹⁷ A. UGLEŠIĆ, 2006., 51 – 53.

¹⁸ Spomenut ću samo pronalazak predromaničke crkve sv. Petra ispod današnje crkve sv. Marije u Gradcu, predromaničke fragmente iz crkve sv. Ilije u obližnjim Kljacima i dijelove pluteja oltarne pregrade iz 7. stoljeća uzidane na crkvi sv. Đurđa dublje u Petrovom polju u pravcu Drniša.

¹⁹ Rekognosciranje je provedeno zbog prostorno-planskom dokumentacijom predviđene hidroakumulacije oko Baline glavice. Sudjelovali su djelatnici Muzeja grada Drniša, Uprave za zaštitu kulturne baštine i profesori Sveučilišta u Zadru, Odjela za arheologiju. Hidroakumulacija će biti udaljena od lokaliteta.

²⁰ Zahvaljujem ovom prilikom ravnatelju Muzeja grada Drniša Jošku Zaninoviću na ustupljenim fotografijama i pomoći pri sakupljanju ostale muzejske dokumentacije o ovome lokalitetu.

možemo omeđiti sjeveroistočnim podnožjem Baline glavice i Relatama s istoka, suvremenom cestom Drniš – Split s juga i jugozapada te rijekom Čikolom sa sjevera. Prosječna dužina lokaliteta je gotovo kilometar i pol, a prosječna širina nešto više od pola kilometra. Municipij se vjerojatno napajao vodom s obližnjeg izvora Čikole u Mirlović Polju.²¹

Rimljani su shvaćali stratešku važnost cestovnih pravaca za brzu intervenciju vojske na kriznom području. Stoga je među prvima već 16./17. godine nove ere pod namjesnikom Publijem Kornelijem Dolabelom izgrađen magistralni pravac, epigrafski opisan kao *via Gabiniana ab Salonis Andetrium*. U Tabuli je ta cesta dio trase Salona – Burnum, na kojoj se nalazi i Magnum.²² Ovdje nas zanima dio trase u blizini Magnuma što ide iz pravca Promone pokraj Kadine Glavice, Otavica²³ i Gradca, te preko nekadašnjeg Vezovića mosta sa sjeverozapada ulazi u Magnum. Iz Magnuma izlazi lijevom obalom potoka Vrbe – pritoka Čikole – u smjeru jugoistoka kroz klanac²⁴ i sela Kljaci i Ramljane pa dalje prema Andetriju. Iz Magnuma ide još jedan prometni pravac, priključna cesta koja vodi prema važnom raskrižju unutrašnjih prometnih smjerova negdje oko današnjeg Unešića.²⁵ Na terenu se lako uočavaju kolotragovi (*Sl. 5. i 6.*) prve dvije milje ceste koja počinje od Umljanovića (zaselka Mešini) pa prelazi Moseć kraj Mešinovih staja i dolazi na raskrižje u Unešiću iz sjeverozapadnog pravca od Donjeg Vinova (*Sl. 7.*). Početak ceste kod zaseoka Mešini u Umljanovićima sa sjeverozapada kontrolira Bačića gradina (kota 359). Možda ona predstavlja nedostajući dio priče o Starom i Novom Sinotiju koje je spalio Oktavijan u obračunu s Delmatima.²⁶ Bačića gradina, na kojoj se jako lijepo vidi prsten prapovijesnog bedema, nalazi se već na istočnim obroncima Moseća. Preko nje se još od prapovijesti nadzirao prijelaz preko Moseća u istočni dio Petrovog polja, prijelaz iz stočarskih krajeva oko današnjeg Unešića na agrarno iskoristiviji teren Petrovog

²¹ J. ALAČEVIĆ, 1878., 92. “*A maggior conferma di ciò, si aggiunga, che su quel colle, ed in prossimità dello stesso, veggonsi anche oggidi molti avanzi di antiche costruzioni e particolarmente quelli di un acquidoto.*” Izvan prostora opisanog u tekstu rekognosciranje nije bilo moguće zbog minski osjetljivog terena, tako da je provjeravanje Alačevićevih navoda glede akvedukta moguće izvesti nakon razminiranja okoline i detaljnog istraživanja unutar samog lokaliteta. Isto se odnosi i na područje pretpostavljene nekropole oko Velike i Male Baljačke glavice koje su također u minski osjetljivom području. Godine 1981., prilikom rekognosciranja terena na Baljačkoj glavici, pronađena je ara izrađena od muljike posvećena Junoni. Natpis nije objavljen. Nalazi se u Gradskom muzeju u Drnišu.

²² Za opis cijele trase Salona – Burnum vidi literaturu u bilj. 4.

²³ U Otavicama u Bučićima na prostoru Gabrića glavice pronađen je miljokaz s imenom cara Klaudija II. Gotskog. O tome vidi M. ABRAMIĆ, 1927., 144 – 145.

²⁴ Vidi bilj. 3.

²⁵ Analiza pravaca koji se križaju u blizini Unešića i njihovi dolazni smjerovi izlazi izvan okvira ovog rada.

²⁶ STRABON, VII, 5.

polja.²⁷ Kao alternativni pravac autohtonoj je populaciji mogao predstavljati zgodnu odstupnicu pred tehnološki nadmoćnijim rimskim ratnim strojem. Koristeći iskustvo čestih sukoba s Delmatima, kako je vidljivo iz izvornog materijala, Rimljani koriste glavni magistralni pravac (koji zlosretnog Aula Gabinija uvodi pravo u stupicu u klancu južno od Sinotija).²⁸ Na neprijateljskom terenu populacije koju smatraju civilizacijski zaostalom, goleme invazijske snage ponašaju se kao i toliko puta u povijesti jasno naglašavajući svoju prisutnost i namjere, ne mareći za eventualne taktičke manevre na ostalim, manje očitim pravcima koji im naizgled ostaju nedokučivi.

Beneficijarski sustav u Dalmaciji razvio se odlaskom legija koje su činile okosnicu obrane.²⁹ Uz legijske logore u Burnumu i Tiluriju, tu je niz utvrda, augzilijarnih kaštela,³⁰ postaja legijskih odjela, beneficijarskih postaja i prostora gdje se naseljavaju veterani. Putna postaja u Magnumu postala je beneficijarska,³¹ što je vidljivo iz brojnih zavjetnih natpisa pronađenih na prostoru Baline glavice:

I(ovi) O(ptimo) [M(aximo)] / Septi(mianus) / [b(ene) f(iciarius)] co(n)s(ularis) / [per se et su]is³²

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / C(aius) Aemili/us Inge/nuus miles / leg(ionis) XI Cl(audiae) / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis)³³

[I(ovi) O(ptimo)] M(aximo) / [et Ge]nio / [mun]icipi(i) / [--- Val?]er(ius?) Sev / [erus?] b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) / [leg(ionis) XIII g(eminae)] M(artiae) v(icticis) v(otum) s(olvit)³⁴

²⁷ Prijelaz preko Moseća ispod Bačića gradine jedna je od dvije mogućnosti kojom se iz Danilskog polja u zaleđu Šibenika dolazilo u Petrovo polje.

²⁸ APIJAN, X, V, 27. Oktavijan je ipak postupio mudrije nego Cezarov konzular Aulo Gabinije desetak godina ranije. Delmati su 34. godine prije Krista oko Sinotija pokušali zaskočiti Oktavijana na isti način, ali je on prethodno osigurao bokove poslavši vojnike da osvoje uzvisine oko Sinotija.

²⁹ O tome vidi M. ZANINOVIĆ, 2007.a, 181 – 184, gdje se nalazi i relevantna literatura.

³⁰ Ž. MILETIĆ, 1993., 134 – 135, opravdano pretpostavlja postojanje logora augzilijarnih jedinica u neposrednoj blizini Magnuma, duž ceste od Magnuma prema Promoni na potezu Otavice – Kadina glavica, s obzirom na natpise koji govore o boravku vojnika I. kohorte Belga (CIL, III, 13229), III. kohorte Alpinaca (CIL, III, 2759) i ale Klaudije Nove (CIL, III, 9797). Općenito o razmještanju rimskih vojnih jedinica na tom području vidi kod M. ZANINOVIĆ, 1992. i novije kod N. CAMBI i dr., 2007.

³¹ O tome vidi M. ZANINOVIĆ, 2007.a, 182 – 183; Ž. MILETIĆ, 1993., 135; J. WILKES, 1969., 123 – 124.

³² CIL, III, 14956; M. ZANINOVIĆ, 2007.b, 200.

³³ CIL, III, 9790; M. ZANINOVIĆ, 2007.b, 200. *Caius Aemilius Ingenus* javlja se i na natpisu iz Skelana u Bosni i Hercegovini, gdje je također postojala beneficijarska postaja. Natpis vidi kod A. ŠKEGRO, 1997., 104.

³⁴ CIL, III, 14957; E. SCHALLMAYER i dr., 1990., 348. Drugačiju lekciju vidi kod M. ZANINOVIĆ, 2007.b, 200.

*Epo[nae sac(rum)](?) / P(ublius) Ae[l(ius) ---] / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis)
[leg(ionis) XI] / Cl(audiae) p(iae) f(idelis) [Anto]/nini[anae ---] / [*³⁵

*] / [---]I(?)AG[---] / [---b(ene)f(iciarius)] co(n)s(ularis) / [v(otum) s(olvit) l(ibens)]
m(erito)³⁶*

*] / b(ene)f(iciarius) [co(n)s(ularis) pro? se? et?] / [s?]u[is? ---] / v(otum) [s(olvit)
l(ibens) m(erito)]³⁷*

*] / [--- mil(es)] / [leg(ionis) X]III [g(eminae) M(artiae) v(ictricis)] /
[b(ene)f(iciarius)] co(n)s(ularis) [---] / [*³⁸

Natpise je 1897. godine pronašao Marko Vrbatović iz Kljaka. Krčeci gomilu uz svoju njivu otkrio je zidove, a među njima ulomke beneficijarskih zavjetnih natpisa.³⁹ Početkom 1898. fra Lujo Marun dolazi u Balinu glavicu pregledati lokalitet i tom prilikom u ime Hrvatskog starinarskog društva otkupljuje nalaze.⁴⁰ Nakon kraćeg vremena Marko Vrbatović šalje još dva ulomka.⁴¹ Na osnovi nalaza, posve je jasno da se ispod gomile koju je krčio Marko Vrbatović nalazi svetište kao dio kompleksa beneficijarske postaje u Magnumu.⁴² Nakon pregleda terena i uvida u katastarsko stanje posjeda,⁴³ ustvrdio sam da su kamene gomile na katastarskim česticama zemlje 572/2, 573 i 580 (sve katastarska općina Umljanović) upravo gomile koje je prekopavao Marko Vrbatović krajem 1897. godine. Gomile se nalaze u blizini zapadnog podnožja Baline glavice, a od njih vodi pravilna linija u pravcu nekadašnjeg Vezovića mosta koji se do II. svjetskog rata koristio za prijelaz preko Čikole s prostora Baline glavice. Gomile su pune štata, priklesanog kamenja i ostataka tegula. Na osnovnoj državnoj karti (*Sl. I.*) prikazana je pozicija kompleksa beneficijarske postaje podno Baline glavice. Beneficijarska postaja u Magnumu umješno je postavljena kako bi osiguravala segment važnog putnog pravca od Salone do Burnuma kroz Petrovo polje i njegov spoj na prethodno opisani priključni putni pravac. Drugi, ne manje značajan razlog

³⁵ CIL, III, 14959; E. SCHALLMAYER i dr., 1990., 348.

³⁶ CIL, III, 14960; E. SCHALLMAYER i dr., 1990., 348.

³⁷ CIL, III, 14961; E. SCHALLMAYER i dr., 1990., 348 – 349.

³⁸ CIL, III, 14962; E. SCHALLMAYER i dr., 1990., 349.

³⁹ F. RADIĆ, 1898., 55. U to vrijeme nije uočeno pravo značenje nalaza.

⁴⁰ L. MARUN, 1998., 91.

⁴¹ L. MARUN, 1998., 93. To su natpisi poznati kao CIL, III, 14954 i CIL, III, 14962.

⁴² Primjeri svetišnih prostora beneficijarskih postaja su oni otkopani 1982. godine u Osterburkenu u Baden-Württembergu u Njemačkoj, na nekadašnjem rajnskom limesu, i 1988. godine u Sremskoj Mitrovici u današnjoj Srbiji. U Sirmiju se kompleks postaje i svetišta nalazi stotinjak metara izvan gradskih zidina. V. POPOVIĆ, 2003., 193 i P. MILOŠEVIĆ, 2001., 50 – 51.

⁴³ Zahvaljujem se Davoru Štinglu, pročelniku Državne geodetske uprave, Ispostave Drniš, na nesebičnoj pomoći oko pretrage arhivske katastarske dokumentacije o Balinoj glavici.

postavljanja postaje u Magnumu je osiguravanje prijelaza preko rijeke Čikole. Osiguravanje prijelaza preko rijeka na trasi prometnica predstavlja vrlo česti razlog za postavljanje beneficijarske postaje. Vidimo to na primjeru prijelaza preko Krke kod Burnuma⁴⁴ i posebice mjestu nalaza beneficijarskog natpisa u Trilju,⁴⁵ neposredno uz lijevu obalu rijeke Cetine.

Municipij Magnum važno je raskrižje cestovnih pravaca koje je Josip Alačević temeljem epigrafskog materijala, arhivskih podataka i pregleda terena ispravno ubicirao u Balinu glavicu na jugoistočnom rubu Petrovog polja. Pozicija Magnuma na magistralnom pravcu Salona – Burnum poznata je i opisana u literaturi, a ustvrđivanjem priključnog pravca prema prostoru oko današnjeg Unešića prikazana je njegova komunikacija sa zaleđem. Beneficijarska postaja koja je postojala u Magnumu, nakon odlaska legija i njihovih odjeljenja, osiguravala je cestovno raskrižje i strateški bitan prijelaz preko rijeke Čikole u neposrednoj blizini Magnuma. Sustavna arheološka istraživanja dat će nam sveobuhvatne informacije o prostoru antičkog Magnuma, ustvrditi poziciju osnovnih urbanih sadržaja, mjesta javnog i privatnog života i, naposljetku, precizno odrediti lokaciju nekropole (ili nekropola) kao posljednjeg počivališta njegovih stanovnika.

⁴⁴ M. ZANINOVIĆ, 2007.a, 182. O Burnumu vidi N. CAMBI i dr., 2007.

⁴⁵ *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et N(umini) H(ippi) fl(uminis) / Cn(aeus) Tullius / Faventinus / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) / leg(ionis) I Adi(utricis) / [v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)]*. M. ZANINOVIĆ, 2007.a, 183; S. GUNJAČA, 1949., 50 – 52; E. SCHALLMAYER i dr., 1990., 384 – 385. O Tiluriju vidi M. SANADER, 2003. Legijski logor se nalazio na uzvisini Gardun, dok se civilno naselje razvilo u dolini oko prijelaza preko Cetine, u okolici kojeg je nađen beneficijarski natpis.

IZVORI

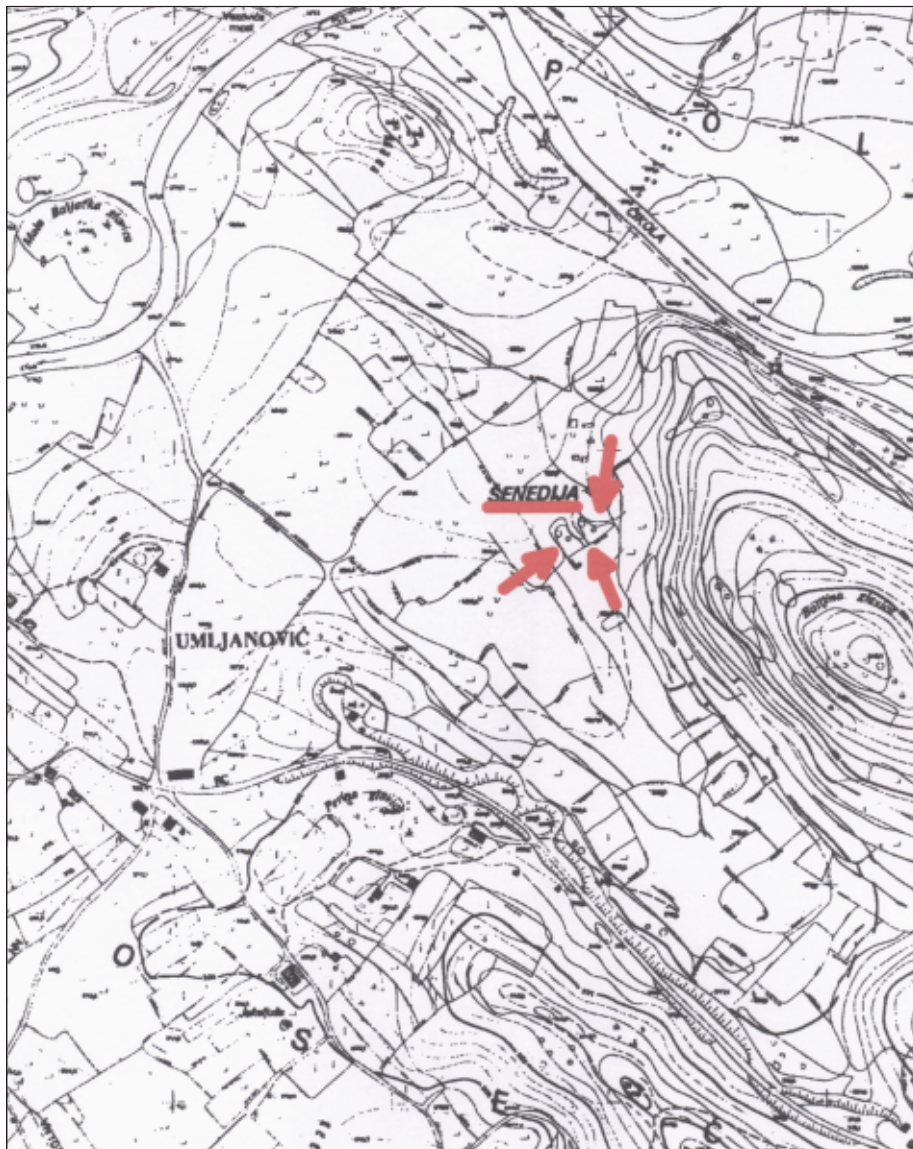
- APIJAN – *Appian's Roman History, The Loeb Classical Library*, vol. 2., Harvard University Press, London – New York, 1912.
- CIL – *Corpus inscriptionum Latinarum*.
- *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographica*, Berlin, 1860.
- STRABON – *The Geography of Strabo, The Loeb Classical Library*, vol. 3., Harvard University Press, London – New York, 1924.
- Tabula Peutingeriana, Codex Vindobonensis, 324, segment 5 (<http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/>).

LITERATURA

- Mihovil ABRAMIĆ, “O novim miljokazima i rimskim cestama Dalmacije”, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 49, Split, 1927., 139 – 155.
- Josip ALAČEVIĆ, “Il municipio Magnum ed altri luoghi lungo la via Romana da Salona a Burnum”, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, 1, Split, 1878., 90 – 92.
- Géza ALFÖLDY, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg, 1969.
- Ivo BOJANOVSKI, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Sarajevo, 1974.
- Nenad CAMBI i dr., *Rimska vojska u Burnumu*, Drniš – Šibenik – Zadar, 2007.
- Slobodan ČAČE, “Civitates Dalmatiae u ‘Kozmografiji’ Anonima Ravenjanina”, *Diadora*, 15, Zadar, 1993., 347 – 439.
- Stjepan GUNJAČA, “Nov prinos ubikaciji Tiluriuma”, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 52, Split, 1949., 50 – 52.
- Lujo MARUN, *Starinarski dnevnici*, Split, 1998.
- Julijan MEDINI, “O nekim kronološkim i sadržajnim značajkama poglavlja o Dalmaciji u djelu *Cosmographia* anonimnog pisca iz Ravene”, *Materijali*, 17, Peć, 1978.
- Željko MILETIĆ, “Rimske ceste između Jadera, Burnuma i Salone”, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32 (19), Zadar, 1993., 117 – 150.
- Petar MILOŠEVIĆ, *Arheologija i istorija Sirmijuma*, (ćirilica), Matica srpska, Novi Sad, 2001.
- Karlo PATSCH, “Rimski kameniti spomenici kninskog muzeja”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 7 (3), Sarajevo, 1895., 379 – 422.
- Vladislav POPOVIĆ, *Sirmium – grad careva i mučenika. Sabrani radovi o arheologiji i istoriji Sirmijuma*, (ćirilica), Sremska Mitrovica, 2003., 187 – 197.
- Frano RADIĆ, “Izveštaj Upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnje polugodište”, *Starohrvatska prosvjeta*, 4, Knin, 1898., 55.
- Duje RENDIĆ MIOČEVIĆ, “Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije”, *Iliri i antički svijet*, Split, 1989., 623 – 674.
- Mirjana SANADER, *Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997 – 2001*, Zagreb, 2003.
- Egon SCHALLMAYER i dr., *Der römische Weihebezirk von Osterburken*, 1, Stuttgart, 1990.

- Tomislav ŠEPAROVIĆ, “Ulomak antičkog natpisa iz Umljanovića”, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 29, Zagreb, 1997., 32 – 34.
- Ante ŠKEGRO, “Inscriptiones Latinae et Graecae Bosniae et Herzegovinae”, *Opuscula archaeologica*, 21, Zagreb, 1997., 85 – 116.
- A. ŠKEGRO, “The Diocese of Ludrum (Ecclesia Ludroensis)”, *Povijesni prilozi*, 26, Zagreb, 2007., 9 – 24.
- Ante UGLEŠIĆ, *Ranokršćanska arhitektura na području današnje Šibenske biskupije*, Drniš – Zadar, 2006.
- John J. WILKES, *Dalmatia*, London, 1969.
- Marin ZANINOVIĆ, “Od Ninije do Promone”, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 15, Zagreb, 1992., 33 – 40.
- M. ZANINOVIĆ, “Beneficarii consularis na području Delmata”, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 24, Zagreb, 2007.a, 181 – 184.
- M. ZANINOVIĆ, *Ilirsko pleme Delmati*, Šibenik, 2007.b.

ILUSTRACIJE

Sl. 1. Detalj osnovne državne karte M=1:5000
s prikazom toponima Šenedija i lokacijom beneficijarske postaje

Sl. 2. i 3. Fotografije sonde na lokaciji Krstače (snimio J. Zaninović)

Sl. 4. Satelitski snimak Magnuma (izvor: Google Earth)

Sl. 5. i 6. Detalji rimske ceste od Umljanovića prema Unešiću (snimio J. Zaninović)

Sl. 7. Trasa rimske ceste od Umljanovića prema Unešiću
i položaj Bačića gradine na topografskoj karti M=1:25000

Ivo Glavaš

MUNICIPIUM MAGNUM – CROSSROADS OF ROMAN ROAD ROUTES
AND BENEFICIARIAL STATION

Summary

Magnum is located on an important road which leads from Salona to the legionary camp in Burnum. It connects the hill fort settlement on Balina glavica and the Roman settlement which developed at its foot. The municipal status of the settlement was confirmed in the inscription which was published in 1878 by Josip Alačević. In the late antiquity, Magnum was mentioned by Anonimus from Ravenna and in the other documents of the Salona Church Council in 533. The layout of the settlement was determined on the basis of satellite images, topographic maps and terrain exploration. In addition to the location of Magnum on the main road Salona – Burnum, there is also a connecting road leading to the junction of the internal traffic routes in the area of present day Unešić. The beginning of the road near the hamlet Mešini in Umljanovići is controlled by Bačića hill fort, which from prehistorical times supervised the crossing Moseć into the eastern part of Petrovo polje. Numerous votive inscriptions found on a pile of stones next to Marko Vrbatović's field near the western foothill of Balina glavica, give evidence of the existence of a beneficiarial station in that place in Magnum. The beneficiarial Magnum station secured the intersection of roads and the crossing over the Čikola river near the former Vezovića bridge.

Key words: municipium Magnum, Roman Dalmatia, late antiquity.